

Familie Wilsens Stamtavle

Hændelser og oplevelser

Fortalt af emeritus lærer J. P. N. Wilsen, Emmerske

H A M B O R G 1 9 2 6

Oversat 1997 fra tysk af Rolf Jaffke, Aabenraa

Indledende bemærkninger

På grund af pludselig sygdom under arbejdet, så jeg mig nødsaget til at afslutte mine gøremål. Dette er også den direkte årsag til, at familie stamtavlen ikke er fuldstændig færdiggjort. Af andre årsager kan nævnes, at nødvendige oplysninger slet ikke blev udleveret (Korntved), eller at oplysninger af skødesløshed ikke blev sendt rettidige.

Læseren af dette indhold må fornemme en vis selvcentreret beskrivelse af min person, alligevel er der efter min mening ikke én sætning som ikke reflekterer min oplevelse og sandheden.

En undtagelse vil jeg dog lave. Nu, efter at min politiske horisont har udvidet sig, ville jeg nok havde arbejdet for en forsonlig sameksistens mellem alle germanske folk – Tyskland, Danmark, Norge, Sverige, England, Holland, Østrig osv.

Hamborg , den 4. November 1926

Seilerstrasse 30

Wilsen.

Kapitel 1

Bedsteforældrene af forfatteren var Peter Nissen Wilsen og Mette Marie Wilsen, født Andersen. De boede i Roost, Arrild sogn. Af profession var Wilsen håndværker, nærmere betegnet tømrer, snedker og murer. Han var en ivrig jæger som tit gik på andejagt. Han havde bygget en lille hytte under en landevej, således at han herfra om aftenen kunne skyde vildænderne i åen.

Foranledningen til at stoppe med at bruge hytten til dette formål, er fortalt i en saga som står beskrevet i den af Svend Grundtvig samlede og udgivne »Gamle danske Minder«, femte hefte under folkesagnet fra Nordslesvig »Søndervold og Nørrevold«.

Efter sagnet boede der i disse egne to adelsfolk (herremænd). Den ene adelsmand havde et fint herresæde på Søndervold og den anden, Moritz Podebusk, på Nørrevold. Begge borge var befæstede. Mændene levede i lang tid fredelig og fordragelig side om side. Men så kom det til ufred og strid, og en nat drog de stridende parter samtidig, men ad forskellige veje, mod borgene. Borgene blev brændt og mandskaberne blev dræbt.

I relation til tømrermesteren fortæller sagnet nu efterfølgende: »Somme tider - det siges at være ved midnat - kommer også Moritz Podebusk i fuld ridderdragt til Roost; fulgt af fine krigssvende i vild trav ad vejen til Søndervold«.

En tømrer fra Roost havde bygget sig en lille hytte under denne vej for, om aftenen, at kunne skyde vildænder i åen. En aften, da ingen ænder viste sig, lagde han geværet fra sig i hytten. Han var tæt på at falde i søvn, da han pludselig hørte en rytterskare som red over plænen. Han hørte både hovslagene og prusten fra hestene såvel som metalliske lyde fra klirrende sværd. Selvom rytterne red direkte hen over hytten og selvom denne kun havde dårlige stave (skrøbelige pinde), brød den ikke sammen; men geværet blev affyret selvom ingen rørte dette. Efter at han havde sundet sig fra skrækken og gået ud fra hytten, var der ingen spor at se efter rytterne.

Denne hændelse fortalte han efterfølgende morgen til en svend. Men denne grinede bare ad ham og troede, at hændelsen var drømt, og at geværet var blevet affyret ved at tømreren havde berørt det i søvne.

Tømreren ville ikke have sådan noget siddende på sig. Han bad efterfølgende aften svenden om at følge ham på andejagt. Og nu fik svenden syn for savn. For ved samme tid da de sad og fortalte spøgelseshistorien fra sidste nat, og efter at svenden havde været så forsigtig at sikre geværet og stille det til side, da kom rytterskaren igen, ligesom sidste nat, og geværet blev affyret atter en gang. Således måtte svenden indrømme, at han havde haft uret ved ikke at tro på sin mester. Men fra denne dag og nu i cirka 20 år, har ingen bygget under denne vej.«

Dette er altså nu cirka 100 år siden, for Grundtvig lod sagnet trykke i 1854.

Kapitel 2

Mine bedsteforældre havde 2 børn. En søn, Johann Friedrich Nissen Wilsen, og en datter, Kjestine Marie Wilsen, som blev gift med landmand Hans Brodersen Johannsen fra Mølby. De havde 10 børn: 3 sønner og 7 døtre. De fleste blev gift i Danmark, én i Amerika.

Johan Friedrich Nissen Wilsen var min far. Han var født den 2. September 1830 i Roost, Arrild sogn. Han besøgte skolen i Holton og forlod denne som begavet og flittig elev den 30. April 1846. Herefter forberedte han sig til lærergerningen. Han var huslærer i Bøgballe, så hjælpelærer (præparand) ved lærer Schmidt i Lindberg-Lund og i vinterhalvåret 1847/48 lærer i Øbjerg Vinterskole. Hans løn var dengang 5 Courant Daler (18 M) og kost som han skiftevis fik fra bønderne.

Så besøgte han et 3-årigt seminar i Lyngby, Aarhus amt, som han forlod efter bestået eksamen. Herefter blev han ansat i Drengsted, Døstrup sogn (3 1/2 år) hvor han giftede sig med min mor. Vielsen fandt sted i Døstrup kirke den 17. Mai 1856.

Kort efter blev han lærer i Bredevad, Bylderup sogn, hvor han var lærer i cirka 3 år.

Her blev jeg født den 20. Juni 1857.

I 1857 blev min far kordegn og lærer i Emmerske, Tønder landsogn.

Her fungerede han i 23 år som lærer. Her fødtes ifølge stamtavlen følgende børn: 2. Marie, 3. Andreas, 4. Christian Andersen, 5. Arnold, 6. Julius, 7. Catharine, 8. Johann.

Marie, født den 13.3.1859, gift med gårdejer Peter Chr. Petersen i Korntved, døde i 1923. Hendes børn er: Peter, Christine, Christian, Johann und Catharine. Peter og Christian fandt helledøden i Rusland.

Andreas Chr. Wilsen, født den 19.2.1861, kom i bagerlære hos bagermester Juhl i Tønder og udvandrede i slutningen af april 1881 til Amerika hvor han bosatte sig i Chicago. Senere giftede han sig med Kjestine Schmidt fra Sommerfeldt i Nordslesvig, som fødte 2 døtre. I året 1901 besøgte hun sin familie i Nordslesvig.

Christian Andersen Wilsen, født den 28.2.1863, gik i den tyske skole i Tønder, blev udlært som købmand i Tønder hos købmand Johannsen og udvandrede sammen med sin bror Andreas i slutningen af april 1881 til Amerika. Han bosatte sig i Nebraska og besøgte os i Sillerup i året 1885. På sin rejse lærte han i Jylland sin senere hustru Jenny Benstrup fra

Rodskov at kende. De har 4 børn, 2 sønner og 2 døtre.

Arnold, født 1.12.1864, lærte landbruget, men også mejerivirksomhed, grundig at kende og blev en dygtig mejeriforstander. Han giftede sig den 27.10.1894 med Christine Marie, født Petersen den 15.9.1866 på Landhusgaard ved Hobro. Senere byttede han en kornmølle med et landsted i nærheden af Randers. Deres ægteskab blev velsignet med 2 døtre. 1. Bothilde Kirstine Wilsen, født 17.2.1896, gift den 15.8.1920 og 2. Anne Kirstine Wilsen, født den 5.3.1898, gift den 16.9.1923. Nu bor han i Randers, hvor han handler med korn.

Julius, født 23.11.1869, er lige efter endt skoletid i slutningen af oktober 1884 flyttet til sin bror Andreas i Chicago. Her har han lært skrædderhåndværket og er stadig ugift.

Catharine, født 21.8.1873, var ansat ved forskellige husholdninger. Det meste havde hun lært af sin meget dygtige mor. Resten blev tilføjet af hendes moster fru Muflmann. Hun giftede sig først Mads Madsen og var meget lykkelig sammen med ham. Desværre døde han meget ung og hun levede kort tid som enke i Kornved og ernærede sig ved hjælp af vævning. Så giftede hun sig for anden gang med landmand Sønnich Sørensen på Ballehøj ved Ballum, hvor hun stadig bor. På foranledning af hendes bror Johann har hun indstillet vævningen. Han forærer hende årligt 1.000 kr.

Johann, født 3.6.1875, gik i den tyske skole i Tønder og tog til Chicago i maj 1890. Her lærte han smedehåndværket og giftede sig med en amerikaner. Hun døde i 1901. I dette ægteskab fødtes datteren Clementine. I mellem tiden arbejdede han sig op og grundlagde sammen med to andre en isfabrik. Han giftede sig for anden gang, men med en enke af tysk afstamning, som havde to sønner. Sammen med sin datter besøgte han os i den så sørgelige inflationstid, hvor vi knap nok havde tørt brød. Han indlogerede sig med datteren på Wietzels hotel, således at det ikke var muligt at få talt ud. Personlig var jeg derfor meget utilfreds med hans besøg. Forhåbentlig gentager han et mere tilfredsstillende besøg sammen med sin kone.

Ved gennemlæsning af diverse papirer fra min far virkede hans anbefalinger ret iøjnefaldende på mig. Disse blev dengang, under den danske regerings tid, udstedt af de daværende prædikanter som var lærernes foresatte. Altid blev det fremhævet, at han, sammen med sin kone, var en flittig kirkegænger, andægtig, og at han altid deltog i den hellige altergang. Fra skolevæsenets side derimod blev denne omstændighed dog kun nævnt med få ord, som om det var det mest underordnede. Den 1.5.1882 blev han som førstelærer og kordegn pensioneret med 900 Mark.

Mine forældre flyttede herefter til Lovrup (2 år) og den 5.1.1894 til landevejshuset ved Abild (4 år). I denne tid besøgte vores mor os i Sillerup. Ved et besøg på skolen ved Knud blev hun dog ramt af et slagtilfælde og døde der dagen efter.

Liget blev overført til Abild. Den 1.5.1888 købte min far et lille hus med have i Rørkær, solgte det igen, og flyttede den 3.7.1897 til Kornved til sin svigersøn og datter Marie, hvor han var trygt indkvarteret. Her døde han den 10.11.1898 af et slagtilfælde.

Han blev bisat ved vores mor ved Abilds kirkegård. Inden sin død havde han truffet bestemmelser vedrørende bisættelsen, som så vidt muligt blev efterkommet. Hans ven lærer Obbekjer Wennemos dedikerede følgende nekrolog:

Forhenværende Degn Wilsen
Hvor bliver Slumren sød og blid,
naar Mennesket sin Raadetid
jaa Jorden her tilendebringer
i Troen paa sin Frelsermand,
der saliggjøre vil og kan
hver Sjel, som korsets Fane svinger,
som kun af Naadens rige Flod
har øst sin Trøst og alt sit Mod.

Hvis, kjære Ven! Du for Din Sjel
i dette klare Kildevæld

alene Dvægelse har funden,
da veed vi sikkert og forvist,
at Din Gjenløser, Jesus Christ,
Dig til sig tog i Afskedsstunden,
og nu i himlens sikre havn
Du hviler i hans søde Favn.

Men endnu længe leve skal
paa denne Jordens Jammerdal
velsigner, hædret vil Dit Minde
hos Dine Kjære og hos dem,
hvem Veien Du til Livets Hjem
har lært at kjende og at finde.
Det er nu deres Tak, den Bøn!
Gud skjenke Dig derfor sin Løn!

Wennemos, November 1898.

R. P. Obbekjer.

Mine forældre havde nemt ved at omgås andre mennesker, derfor var forholdet til de andre forældre i sognet alt i alt ret godt. Mange festlige stunder oplevede vi børn, specielt til juletid hvor vi helt ind til i midten af januar måned næsten daglig havde forskellige julebesøg til langt ude på natten.

Den 1. November 1877, da min far fejrede sit 25-års jubilæum, gik jeg på seminariet i Tønder. Derfor var der cirka 40 unge elever fra første og anden klasse fra seminariet der deltog i festlighederne. At det gik lystigt for sig kan man forstå. For hvad den ene ikke kunne bidrage med sjov kunne den anden bidrage med hygge.

Den 17. Maj 1881 fejrede mine forældre på storartet og skøn vis deres sølvbryllup. Den dag i dag undrer jeg mig over, at en lærer med så lille en løn og uden at stifte gæld, har været i stand til at holde så store fester. Jeg tror, at de var økonomisk dygtigere end vi er; ellers ville det ikke kunne lade sig gøre. Min far havde fået sin ansættelse i den danske regerings tid og kunne på dette tidspunkt ikke tale tysk. Efter krigen i 1864 måtte han bøje sig for den prøjsiske regering krav og lære tysk. Man kan forstå, at dette ikke faldt let for en stor del af de ældre lærere. Således skete det, at min far måtte deltage i et tysk-kursus på seminariet i Tønder, imens jeg også deltog i dette kursus, altså far og søn på samme tid.

Det må tilføjes, at den prøjsiske regering var meget hensynsfuld i relation til de ældre lærere og lod sig nøje med lidt. Kampen for det danske havde dengang ikke startet endnu, og denne kendsgerning øger forståelsen for, hvorfor en lille del af de »gode« danskere sammen med en tysktalende lærer startede en tysk privatskole. Han ærgrede sig dog alligevel over dette, men senere lod han selv to af sine sønner, Christian og Johann, besøge den tyske skole i Tønder.

Jeg vil lige bemærke, at min mor nedstammer fra en gammel bondeslægt. Forældrenes gård i Lovtrup skal påviselig have været i uafbrudt slægtseje i 300 år. Hendes bror Christian Andersen havde som den sidste gården og døde barnløs. Alligevel forblev gården i familien, idet en søstersøn fra Drengsted, Hans Andersen, overtog gården. Men også han døde barnløs. Således kom gården i fremmede hænder. Hendes bror efterlod en formue lydende på 41.329 M. Min mors arveandel lød på 8.265,83 M, hvilket blev opdelt i 8 lige store dele. Således fik jeg 1.033,23 M.

Da hendes svoger Nicolai Andreas Jørgen Nissen fra Moorbed døde den 20.6.1873 og hans hustru, hendes søster, Catharine, også døde barnløse, blev deres efterladenskab på 54.713,82 fordelt. Vores mor fik 6.849,22 M som blev delt i 7 lige store dele, og jeg fik herfra 978,46 M. Dødsboet efter min far, som også havde arvet, lød på 1.858,36 M. Herfra fik vores søster Catharine cirka 1.200 M fordi hendes 4 brødre i Amerika gav afkald på deres arveandel.

Vores mor, som fødtes den 5. Sept. 1830 og afgik ved døden den 15. Sept. 1887, blev således 57 år og 10 dage. Hun var på besøg hos os i Sillerup og vi kørte så mod Knud til en ven, lærer Thomsen. Ret iøjnefaldende for mig var, da min mor på vejen derud, fortabt i sine egne tanker og uden speciel anledning, sagde: »Nu kører vi herude, og så sejler vi over det store hav til mine børn Andreas, Christian, Julius og Johann.« Ved samtalen om ungdomstiden, lærervejshuset kendte min mor fra denne tid, så jeg hvordan hendes hånd rystede da hun førte kaffekoppen til munden. Jeg sprang op og nåede at fange koppen. Hun havde fået et slagtilfælde, som den efterfølgende dag førte til hendes død. Jeg lukkede hendes øjne. Liget blev overført til hendes hjem, landevejshuset ved Abild. Bisættelsen fandt sted ved Abild kirke. Bortset fra mange kransegaver blev der også dedikeret 2 digte til hendes eftermæle. Det ene fra lærer Obbekjer og det andet fra hendes søn:

Ved Madame Wilsens Død.
Gud tog Dig bort saa sage
fra Børn og Ægtemage.
Hvi har hans Almagtshaand
saa tidligt sønderrevet
det Kjærlighedens Baand
som her var knyttet blevet?

Tør vel med Gud vi trætte
og med ham gaae irecte?
nei! thi vi jo veed,
han kjender, hvad os baader
og tjener til vor Fred,
og godt det er han raader.

Vel bliver her hun savnet,
men er nu, troe vi, havnet
i Staden af krystal,
hvor Sorg og Vee ei kjendes,
hvor Glæder uden Tal
og Valg Guds Børn tilvendes.

Saa strandser der Jer Klage,
I Kjære, der tilbage
som Efterladte staae,
og vær derom forvisset,
hun har det bedre hisset
end her hun kunde faae.

22. September 1887.

R.P. Obbekjer.

Mindevers over Botille Marie Wilsen.

Du var min Hustru god
Du var vor Moder kjær
For tidlig Gud Dig tog
fra mig og Børn kjær.

Kjære Hustru, stræbsom Moder,
Otte Børn, de skænj'ede Goder,
Sønner ser og Dottre tvende
os i jordisk Stræben rende
rastløs forud uden Ro.
foran Vei til himlens Rige
Tak, o Hustru, god og tro.

Kjære Moder, edel Hjerte
Slid, Arbeid og mangt en Smerte
Du for os har gennemgaaet
Derved faaet Kornet saaet
som saa mægtig tvinger frem
dine Børn, her ved din Baare
hist i fremmed Land - en Taare
Tak, o Moder, mild og øm.

Ægtefælle, Børn og Søstre,
Broder, Venner, Slægt og Svogre,
alle vi Dig kjærlig minde
til vi Dig i Himlen finde.

22. September 1887. *J. Wilsen.*

Kapitel 3

Den 20. Juni 1857 fødtes jeg i Bredevad. Min barndom oplevede jeg i Emmerske Bedehus, hvor min far var blevet ansat som kordegn og lærer. I denne skole modtog jeg skoleundervisningen fra min far. Da jeg var den ældste søn ud af en flok på otte, blev jeg fra en tidlig alder vænnet til både husligt og andet forefaldende arbejde. Meget tidlig lærte jeg »strømpestrik« og »buksele-virke« fra min mor. Som 10-årig dreng skulle jeg begynde med at malke vores 3 køer. Ligeledes startede jeg tidlig med at sørge for fodring og græsning af køerne. Tid til leg fandt jeg også, men mindre til lærdom. Dejligst var det dog til juletid, fordi mine forældre altid tog mig med til de store julebesøg. Således fik jeg under min skoletid ret grundig kendskab til livet og skikke hos den landlige befolkning på min hjemegn.

Fra november 1871 til påske 1872 gik jeg til konfirmandundervisning hos Diakonus H. F. Horstmann i Tønder. Ifølge hans anbefalinger skal jeg have været en begavet og flittig

elev, som under hensyn til viden og opførsel indtog en fremragende placering. Under denne periode forestod jeg i januar 1872, uafbrudt i 3 uger, anden klasse af Emmerske skole fordi andenlæreren var meldt syg. Ifølge anbefalingerne fra skoleforstander J. Müller, Fr. Carlsen og Chr. Haderup skal jeg have haft gode evner til at undervise og forståelse for at vinde børnenes kærlighed.

Præparandtiden

I sommerhalvåret efter min konfirmation modtog jeg undervisning i tysk af pastor Horstmann og bestod den 30. September 1872 en påkrævet eksamen hos kirkeprovst Carstens i Tønder for at overtage vintersideskolen??? ved Løgumkloster sogn. Her virkede jeg fra den 1. November 1872 til den 1. Maj 1875. Ifølge anbefalingen fra skoleinspektør Holdt i Løgumkloster, har jeg forstået at undervise de mig betroede 20 børn, at forene kærlighed og alvor, således at børnene gik glade i skole og samtidig forøgede deres viden. Jeg vil gøre opmærksom på, at jeg også underviste børnene i sproget tysk. I vinterhalvåret 1872 fik jeg ved siden af kost og logi 20 Daler (60 M). De efterfølgende 2 år modtog jeg årlig 400 M, betalte så for kost og logi et ugentlig beløb på 4,50 M.

Jeg underviste i et skolehus som var lavet af ler og hedekrat. På et tidspunkt i vinterhalvåret manglede vi brændsel til opvarmning. Skoleforstanderen blev informeret, men lige meget hjalp det. Jeg ville ikke klage. Derfor tog jeg min jakke på og lod børnene fryse. Det hjalp. Forældrene sørgede fremover for at vi fik brændsel nok. De årlige eksaminer skulle børnene aflægge i Løgumkloster. Ved en sådan lejlighed, det var på en regnfuld dag, var skoleråd Matzen fra Slesvig også tilstede. Jeg havde lige ladet det eneste fremmødte barn gå.

Efter at have udspurgt mig om skolebøger og lignende, beklagede jeg mig over, at der ikke var noget vand til børnene. Han svarede, at der dog var vand nok siden at ens støvler næsten soppede over. Entreen var nemlig blevet oversvømmet.

Dengang må jeg have virket meget ubehjælpelig på sådan en herre. Under vores samtale puttede jeg ind i mellem en blyant i munden, hvilket han ikke undlod at bemærke. Jeg tænker, at jeg prøvede at gemme mig bag min forlegenhed. »Jeg manglede endnu den gode prøjsiske indstilling«. Jeg havde et dårligt forhold til skoleforstanderen Ludwig Petersen. Hans tjenestedreng mødte meget uregelmæssig i skolen, hvilket jeg tillod mig at bemærke på kontaktsedlen. Dette burde jeg efter Petersens mening have undladt. Straffen fulgte prompte. Da jeg flyttede, gav man mig 7 M mindre end jeg retslig havde krav på. Den sidste uge havde jeg med skoleinspektørens tilladelse ikke afholdt undervisning.

På grund af sagens ubetydelighed ville min far ikke gå rettens vej. I øvrigt havde jeg et godt forhold til børnenes forældre. Næsten hver uge blev jeg inviteret til små festligheder. Først blev man trakteret med kaffe og kage. Så spillede de fleste af herrerne kort. Senere fik jeg serveret smørrebrød, kaffe, te eller dobbeltøl. Sommetider blev der endog serveret kaffe og kage igen. Selvom jeg ikke var kræsen, kan jeg ved et konfirmandbesøg mindes at have drukket kaffen og kæmpede med at få kagen ned. Det var nemlig en kendsgerning, at grisen og hønsene havde adgang til køkkenet. Det var hos en enke, som kun mente det godt og som havde anset det for en fornærmelse hvis ikke man tog godt for sig af retterne. Men jeg kan stadig ikke glemme den pine jeg måtte gennemgå ved spisningen.

I 2 1/2 år administrerede jeg som 17-årig ung mand denne skole i Draved. En skole som børnene gik på fra start til slut af deres skoletid. Jeg forvaltede skolen med en værdighed, som jeg ikke har haft siden. Herfra kan udledes, at den rette påskønnelse af færdighederne først kommer med årene.

Fra maj 1875 til påske 1876 virkede jeg i Kløjning, Nørreløgum sogn. I det første kvartal fik jeg 125 M og i den øvrige tid et årligt beløb på 600 M. I begyndelsen var min lokalskoleinspektør pastor Momsen, senere pastor Lassen, som på tysk underviste mig i anskuelsesbilleder og religion. Ifølge hans anbefalinger skal jeg dengang have haft gode og dygtige evner til den efterstræbte lærergerning. Fagene historie, geometri og grammatik fik jeg derimod undervisning i af lærer Jensen, Vester-Terp.

Jeg boede alene i skolehuset, som lå afsides fra landsbyen. Alene underviste jeg her igen 40 børn, fra skolestart til konfirmation. Kosten fik jeg hos en landmand i landsbyen. Manden var, ligesom sine børn, meget overtroisk. Således troede han fuld og fast på, at en kone fra Døstrup kunne trylle og engang havde forvandlet sig til en ugle. Uglen blev anskudt af en mand og efterfølgende dag humpede føromtalt kone på benet. Dette skulle være bevist for påstanden.

En aften kom jeg sent hjem og værstparret rådede mig til at blive natten over og ikke at gå til skolen, fordi det havde spøgt. Naboer til skolen havde tidligt om morgenen, da de gik forbi, hørt at der blev sunget genfærdssange. Jeg ville være blevet, hvis ikke jeg ved tidligere lejligheder energisk havde afvist sådanne spøgelseshistorier.

Derfor gik jeg til skolen. Lige efter jeg var kommet i seng, fornemmede jeg lave syngende lyde. Angsten voksede i mig. Jeg rejste mig fra sengen og hørte tydeligt genfærdssang. »Pjat med dig«, tænkte jeg pludselig. »Det er kun livet, det gælder«. Den ængstelige uro fortog sig og jeg blev roligere. Hvad var der sket? Et lille summende insekt ved vinduet.

En lignende hændelse havde jeg oplevet som 13-årig skoleelev. Jeg ville afhente tilgode skrevne renter fra Sparekassen i Jeising-Hostrup. Vejen førte ad sommerdiget, hvor der ikke var træer, buskads eller huse så langt øjet rakte. På hjemvejen blev det ret tåget. Ikke langt foran mig så jeg omrids af personer, som grundet min ophidselse, angst og indbildning forvandlede sig til fægtende soldater. Jeg var i knibe. Jeg overvejede, om jeg skulle vende om og tage vejen over Rørkær for at komme til Emmerske. Denne vej var dog en time længere. Jeg kastede mig på mine knæ og bad til den gode Gud om at beskytte mig.

(Jeg vil gerne anmærke, at vi hjemmefra havde fået en opdragelse som det bør sig ifølge de gode skrifter, og at der aldrig kom så meget som ét bandeord over læberne på vores far.) Jeg rejste mig og tænkte: »Så, i Guds navn«. Jeg kom til stedet. Og hvad var det så? To træpæle.

Ud fra disse erfaringer kan man lære, at man ved hjælp af indbildningskraft, måske ved ophidselse af blodet, under påvirkning af beskæftigelse med spøgelseshistorier og lignende, kan blive sat i en febertilstand således at man i en vågen tilstand kan høre og se ting som ligger fjernt fra virkeligheden. Derfor: Vær sikker på i sådanne ængstelige situationer, igennem viljestyrke (jeg vil), at komme til fatning for så at overbevise dig om dette og hint.

Til foråret kom så optagelsesprøven i Tønder, som jeg bestod. En del af præparanderne var samlet hos Hans Johannsen i Tønder for at fejre den beståede eksamen med et par glas øl. Da vi trådte ud på gaden, kom direktøren. De andre fjernede sig, mens jeg blev stående. Han begyndte at skælde ud. Hvis jeg ville drikke, ville jeg blive bortvist den første dag på seminariet. Jeg ville svare for mig, men direktøren blev bare endnu mere ophidset. Jeg havde nemlig slet ikke drukket noget. Lige meget hjalp det.

Næste dag måtte jeg på foranledning af min far møde op hos direktøren og undskyldte hændelsen. Da han fortalte mig, at jeg havde været småfuld svarede jeg: »Jeg ville gerne sige ja, men jeg kan ikke sige at jeg faktisk var det.«

»Nuvel, kom De bare på mandag«. Dermed var det overstået. Et år senere, på en udflugt til Als, tog han mig til side og roste min upåklagelige opførsel. Jeg nød tilfredsstillelsen. Dette sagsforløb havde en pædagogisk virkning på mig. Dengang sagde jeg til mig selv: »Man skal ikke handle overilet hvis man vil handle retfærdigt«. Men det skader heller ikke hvis underordnede stiltiende accepterer uretfærdige anklager. Foresatte fremsætter sådanne anklager sikkert i en god mening.

Seminarietiden

Den 25. april 1876 var den første dag på seminariet. Seminariet bestod dengang af to afdelinger, A og B. A var den tysktalende og B den dansktalende del. Jeg hørte til den sidstnævnte. Vi gik i tredje klasse og var 21 elever. Vores klasse var den mest solide klasse og forblev det også. Disse tre år var de dejligste år i mit liv. Det var et frit liv uden bekymringer om livet, kosten eller ansvar. Vi havde et dejligt kammeratskab. Enkeltes sindelag fik dog mange til at drage mod nord.

Der blev etableret forbindelse til de danske elever. Det var ikke godt. Modsætningsforholdet mellem A og B blev større. På en udflugt til Møgeltønder udbrød en strid. Kontrahenterne i striden blev straffet med fratagelse af stipendierne, således at vi dengang sagde: Det var en dyr dansk kaffepunch., som blev drukket der. Se hæftet: Hvordan bliver man tysk?

Vi havde ellers, som enhver anden forbindelse, vores statutter. Disse var i grunden ret harmløse, dog skulle vi ifølge § 8 forpligte os til ikke at røbe noget som helst om forhandlingerne. Desværre forøgede forhandlingerne ikke det tyske sindelag. Protokollen blev under det sidste klassemøde udleveret til mig.

Den første lærereksamen fandt sted fra den 2. til den 5. April 1879. Samtlige seminarieelever bestod prøven. Alligevel var stemningen trykket ved afskedsfesten. En del eleverne følte, at de opnåede karakter ikke svarede til den ydede indsats. Denne form for karaktergivning anser jeg for urigtig og den anvendes vist nok heller ikke mere i dag. Jeg hadede denne uddeling af nålestik som lærerne tildelte nogle af eleverne.

Næsten samtlige elever fik ansættelse i Nordslesvig. Behrendsen som andenlærer ved Barsmark. Filskov som andenlærer ved Møgeltønder. Hansen I ved Tyrstrup. Hansen II ved Gasse. Holm som andenlærer ved Skrydstrup. Iversen som andenlærer ved Braderup. Jepsen som andenlærer ved Aastrup. Jessen som andenlærer ved Mels. Lange som

andenlærer ved Gestrup. Lorenzen som lærer ved Rorhus. Ludwigsen som andenlærer ved Dybbøl. Lund som anden lærer ved Langetved. Nielsen som lærer ved Østerterp. Petersen som andenlærer ved Abild. Simonsen som andenlærer ved Øsby. Skov som anden lærer ved Hostrup. Steenholdt som tredjelærer ved Leck. Truelsen som lærer ved Loitvid. Westergaard som andenlærer ved Lysabild.

Af disse kolleger stoppede Hansen I med lærergerningen for at flytte til Danmark og Jessen for at indtræde i den danske agitationsforening. Sidstnævnte kandiderede som kandidat til Rigsdagen i Tønder-kredsen. Steenholdt derimod blev general-agent i Flensborg for den berlinske livsforsikring. Filskov drev det nok længst af os. Først var han seminarielærer i Eckernførde, senere seminarium studieråd.

Af kollegerne lever kun Filskov i Eckernførde, Holm i Haderslev, Lange i Toftlund, Jepsen i Mastrup, Steenholdt i Flensborg og Iversen i Haderslev.

Lærertiden

Efter bestået prøve blev jeg den 6. Maj 1879 provisorisk ansat hos skolen ved Bodum, Aabenraa sogn. Skolen bestod af én klasse. Til embedet hørte et dejligt landområde ved skolen. Derfor var det nødvendigt med en kone. Således giftede jeg mig med datteren af den offentlige postmand Jungnickel fra Tønder. Hun var den kønneste pige i Tønder og efter min mening klog. Hun er den dag i dag, som oldemor, attråværdig og værd at elske, køn som en trediveårig med det dejligste sorte hår. Men også hun er ikke uden fejl. Bortset fra jalousien, er hendes største fejl, at hun ikke forstår at holde en normal arbejdsdag på 8 timer, men uafbrudt, både dag og nat, knokler for hendes børn, børnebørn og oldebørn. Hun blev en hjertensgod kvinde, hvis mage man sjældent finder.

Her underviste jeg med lyst og kærlighed bl.a. fordi børnene og deres forældre stadig står som noget helt enestående for mig. I en offentlig anerkendelse af min person kunne man dengang i avisen blandt andet læse: »Vi kan ikke andet end at beklage lærer Wilsens alt for tidlige afgang, bl.a. fordi han forstår at kombinere frygt og kærlighed således at vores børn elskede ham og glædeligt besøgte skolen og fordi børnene under hans påvirkning gjorde store fremskridt. Som tegn for deres tak og kærlighed gav børnene en dejlig gave til herr Wilsen«.

I modsætning til børnene var skoleinspektøren, pastor Momsen, ikke venlig mod mig. Derfor blev jeg den 18. December 1880 forflyttet til Hjortvad, Hygum sogn i Haderslev kreds.

I Aabenraa havde jeg som foresat den seminariuddannede, meget dygtige og praktiske skoleinspektør Petersen, tidligere seminarielærer i Tønder. Her fik jeg nu en teologisk uddannet kredsskoleinspektør, nemlig pastor Stegelmann, som med sikkerhed var meget velegnet til fremme af tyskheden i kredsens skoler.

I Hjortvad fortsatte jeg min lærergerning. Området var meget kedelig, beboerne udannede, således at det snart kom til uoverensstemmelser.

Jeg var den første seminariuddannede lærer på stedet. Tidligere var børnene blevet undervist af en såkaldt »markvogter«. Forældrene havde selv betalt for undervisningen. Nu havde de i stedet fået en lærer som ikke dansede efter deres pibe i den nybyggede skole.

Som eksempel for deres grovhed, kan nævnes følgende episode: Den største landmand i landsbyen kom en morgen tidlig og lod mig en kommanderende tone forstå, at skolen skulle være »opvarmet«. Min svigermor var netop i gang med at tænde for ovnen. Jeg sagde, at han havde ret, men meddelte også, at jeg ikke var forpligtiget til at varme op. Derpå svarede bondemanden: »Du skal ikke være så storsnudet«. Han sagde med det samme »Du«, selvom vi aldrig havde passet svin sammen. Balladen var skabt og hurtigt var han ud af døren, præcis som man ønsker det med sådanne gæster.

Selvsamme landmand var også engang i retten i Rødding. Han undlod at tage hatten af i retssalen, hvorpå dommeren opfordrede ham til at tage hatten af. Herpå svarede landmanden: »Den sidder paa sit Eget«. Dette svar var for meget for dommeren. Bonden blev hurtigt, »prøjsisk«, belært, således at han aldrig siden ville have noget at gøre med dommeren. Selvfølgelig var der også gode folk og en lærer som sympatiserede med dem ville sikkert have holdt dem ud.

Grundet mit tyske sindelag, og oven i købet holdt en tysk avis, var min sociale omgang med disse mennesker meget begrænset. Et held for den tyske lærer var vores grænsepolitifamilier, som alle var tyskere. Dem kom vi sammen med. Min kone var sengeliggende i forbindelse med fødslen af hendes anden datter, Bothilde. Nabokonerne kom, som

det var skik dengang, med forskellige styrkende måltider, supper, lagkager og lignende. Så var det at en af konerne sagde til min kone: »Hvis Deres mand ikke var så tysk, havde De fået meget mere«.

Jeg havde et udmærket forhold til den lokal skoleinspektør, pastor Brag. Han havde indgående kendskab til beboerne i Hjortvad. Således bidrog f.eks. konen til føromtalt landmand ved en indsamling med 20 penning og ikke med 3 til 5 Mark som forventet.

I forbindelse med min ansøgning til en ny stilling udstedte han en udtalelse i hvilken der blandt andet var at læse: »I kraft af sin ivrige indsats og rosende metode i undervisningen, har han forstået i den relativ korte tid at hæve niveauet, specielt i det tyske. Hans opførelse har altid været upåklageligt og kirkegangen var, selv på trods af en lang og dårlig vej, næsten regelmæssig. Snart skulle timen været inde for at blive frelst fra dette kedelige sted.

Den 2. Juli 1883 blev jeg indsat i Sillerup, Fjelstrup sogn. Ved indsættelsen var kredsskoleinspektøren Stegelmann til stede. Ifølge egne udtalelser, havde han overfor regeringen foreslået mig til denne ansættelse. Årsagen var, at han havde brug for én som han stolede på. Stedet var også virkelig godt. Til skolen hørte en dejlig grund til 2–3 køer; yderligere var omegnen dejlig skovfyldt. Menneskene var mere intelligente end i Hjortved, også mere lærervenlige. Landsbykongen var landmanden Wins. Politisk en intelligent, klog og mådeholden mand, men han havde sine problemer med en lærer der stemte »tysk«, for slet ikke at tale om at være politisk aktiv i det tyske. Da jeg af natur tilhører den persongruppe som delvis tænker og handler selvstændigt, var det ikke muligt for mig at vinde tilliden fra forældrene i den grad som jeg havde ønsket mig. Jeg elskede børnene og gjorde for dem hvad der stod i min magt. Også forældrene holdt jeg meget af. At mit tyske sindelag var den eneste årsag fremgår også af en udtalelse fra skoledirektionen og sogneforstanderen i Sillerup.

I udtalelsen hedder det blandt andet: »Vi vil ud fra vores faste overbevisning bekræfte, at Herr Wilsen hos beboerne i Sillerup nyder anseelse som den bedste lærer i omegnen. Hvis bare ikke, som folkene så ofte sagde til ham, ville være så tysk. Angående hans livsførelse, er han et sandt mønster eksempel. Dette vil vi bevidne for Gud og hvermand.«.

Den dansksindede sogneforstander Refshauge bekræftede ovenstående udtalelse med følgende tilføjelse: »Vi i Sillerup har tit og ofte undret os over, at Herr Wilsen aldrig blev avanceret til en stor stilling. For sådan en utrættelig lærer, som samtidig kan fremvise så gode resultater, findes næppe andetsteds på landet i Haderslev kreds«. Selvom rosen ikke er sandfærdig, er den dog skrevet i en god mening. Man valgte mig også til stedfortræder for sogneforstanderen. Ved valget sagde landsbykongen: »Det skulde ikke have været«, d.v.s., at valget ud fra politiske overvejelser ikke burde have fundet sted. Ved en anden lejlighed ytrede Herr Wins sig således: »Det er en skam at Wilsen har slået sig på den tyske side. Vi kunne godt have brugt ham«.

I Sillerup fik vi 3 børn: Elise, Johann og Karl.

Efter eget ønske kom jeg den 1. Maj 1894 til Gammel-Haderslev. Dette var ikke et advancement, men jeg håbede at finde inspiration til fortsat uddannelse. Endvidere efterkom jeg hermed ønsket fra min kone, da hun som født byboer mente at finde sig bedre tilrette i byen.

Men vi tog grueligt fejl. Aflønningen var omtrentlig ens, d.v.s. pålydende værdi af lønnen var den samme, men i praksis har læreren på landet en yderlig indtjening baseret på landbrugsdriften – forudsat selvfølgelig at han forstår sig på driften. En anden omstændighed er også, at den sociale omgang på landet ikke er så dyr som i byen. Her skal ved enhver lejlighed betales med klingende mønt.

Herfra deltog vi i Nordslesvigernes hyldesttur til Friedrichsruhe, hvor min kone overrakte en blomsterbuket til fyrst Bismarck, som takkede ved at trykke hendes hånd.

Vedrørende min lærergerning foregik denne som det nu er kutyme i skolesystemer med flere klasser. Dog vil jeg råde yngre lærer til først at blive uddannet i skolesystemer bestående af flere klasser og ikke i systemer med kun én klasse, sådan som jeg havde gjort. Det er lettere i arbejdet at indordne sig ved skolesystemer med flere klasser.

Det bedste kendskab til forældrene opnår man ved en-klassede skoler. Netop dette kendskab kan for det enkelte barn have afgørende betydning, såvel i pædagogisk som i opdragelsesmæssig forstand.

Det kollegiale forhold var ikke altid god, men heller ikke dårlig. Jeg stemte pædagogisk overens med min hovedlærer Kjer. Politisk derimod havde jeg det bedste forhold til min

kollega Katt. For min kære lokal skoleinspektør, pastor Lie Prah, nærde jeg højagtelse; han ville altid det bedste på mine vegne. En kendsgerning som jeg den dag i dag er taknemmelig for. Derimod var forholdet til kredsskoleinspektørerne ikke nævneværdig gode, specielt ikke til Herr Prall, Koesling og Dr. Schwabe.

En del af skylden tilskriver jeg min trodsighed, og jeg vil ikke råde yngre lærer at efterligne mit forhold til foresatte. Det hævner sig alligevel. Derfor mit råd: »Det er bedre at give efter når man er i en underordnet stilling uden dog at bukke og skrabe«.

Så længe jeg opførte mig som den »blide Henrik«, fik jeg remunerationen til fremme af tysk undervisningen i dansktalende områder. Da jeg følte en smule selvstændighed gav det ingenting, ikke en gang en »høj orden«.

Måske igennem fremmed indflydelse, må jeg have fået en skæv holdning til skoleinspektør Prall. Han forfremmede mig i hvert fald ikke til førstelærer i Süderotting; hvilket ellers efter almindelig opfattelse havde været en selvfølge.

På trods af at han blev regerings-skoleforstander i Slesvig og herigennem fik en endnu større indflydelse på forfremmelser, undlod jeg at deltage i afskedsceremonien. Måske var dette en ærlig, men alligevel uklog handling. Med kredsskoleinspektør Koesling kom det i hans lejlighed til et gevaldigt sammenstød. Vi slog begge i bordet og jeg lod ham vide, at også jeg var en »personlighed« som man skulle regne med. Denne ytring fik ham til at besinde sig og han sagde »Sikkert«.

Det drejede sig om førstelærer-stillingen i Gammel-Haderslev. På grund af, at lærer Katt også havde søgt denne stilling, tog regeringen en helt tredje person, lærer Brodersen, som i dag er kongelig dansk overlærer.

Kort inden min udnævnelse blev jeg bestilt til Hotel Hüppner, hvor min klage til undervisningsministeriet blev behandlet. Jeg havde nemlig klaget over ikke at blive forfremmet. Men også her var jeg ikke indstillet på at bøje af. Mest fordi mødet blev afholdt under tilstedeværelse af kredsskoleinspektøren. Igen var min handling decideret uklogt. For igennem min attitude trak jeg regeringsrådet over på kredsskoleinspektørens side.

Koesling blev efterfulgt af Dr. Schwabe fra Brandenburg. En teolog, som i grund og bund ikke ville nogen kollega noget ondt. Men jeg havde dog lige fra starten den fornemmelse at han havde mig på hans sorte liste. Mine »papirer«, kunne sikkert ikke gengive noget positivt angående min underdanighed. Derfor kom det efter et stykke tid til et sammenstød.

I elevsygelisten havde jeg noteret »et dårligt ben« (ein schlimmes Bein), og derved glemt prikken over et »i«. På grund af denne manglende i-prik, udviklede sig følgende episode. Jeg gengiver her hele forløbet, mest for at vise, hvordan en nordslesvigsk lærer måtte forsvare sig mod selv de mindste hændelser.

Kredsskoleinspektøren af kredsen Haderslev I.

Nr. 1003

Haderslev 17/7 09.

Som årsag af deres anmodning fra den 6. Mai 1909 til undervisningsministeren, er det min opgave at give Dem meddelelse. De bedes at fremmøde i min lejlighed i morgen, tirsdag middag, mellem kl. 12 og kl. 12.30.

Dr. Schwabe.

Til Herr lærer Wilsen i Gammel-Haderslev

Gammel-Haderslev, den 21/8 09.

Herr Kongelig Kredsskoleinspektør Dr. Schwabe i Haderslev

Hermed beder jeg ydmygt om at tilbagesende de af mig indsendte udtalelser i forbindelse med min ansøgning til den lokale førstelærerstilling. Min anmodning skal ses i lyset af, at papirerne skal fremvises i forbindelse med ansøgning udenfor kredsen. Returforsendelsen af elev sygelisten fra maj måned med ønske om korrektur af en glemt i-prik og de valgte udtalelser:

»Herr Wilsen skriver »ved dårligt ben« (am schlimmes Bein). Han bedes selv udbedre den grove fejl og fremover gøre sig umage med at anvende korrekt tysk i amtslige lister.«

Viser alt for tydeligt, at man her gør et forsøg på at hænge en gammel lærer som mig ud.

De, Herr Kredsskoleinspektør, har i det til mig tilsendte skriftstykke fra den 17/709, Nr. 1003, selv begået 6 fejl – 2 interpunktions fejl, 2 grammatiske, 1 ortografisk og 1 logisk fejl.

De vil forhåbentlig herfra erfare, hvor nemt fejl kan overses.

Hvis dette kan ske for en skolet, tyskfødt embedsmand, må de ikke undre dem, at det samme kan ske for mig.

Lydig hilsen

J. P. R. Wilsen, lærer

Kredsskoleinspektøren af kredsen Haderslev I.

Nr. 1279

Haderslev. Den 23. August 1909.

Grundet i Deres skrivelse fra 21. Samme måned, som indeholder påstand om 1., at man vil hænge Dem ud og 2. At jeg, i en skrivelse fra 17/7 09, nr. 1003, skulle have lavet seks fejl, foranlediger jeg Dem til at stå til ansvar onsdag den 25. August middag kl. 12.00 i mit amtsværelse, Jungfernstieg 404a, 1. Sal. De bedes medbringe omtalte skrivelse fra 17. 7. 09 Nr. 1003.

Til Lærer J. P. R. Wilsen

Dr. Schwabe.

i Gammel-Haderslev

Jeg medbragte ikke original skrivelser, fordi jeg frygtede, at Dr. Schwabe ville beholde det. Derfor modtog jeg et brev mere:

Haderslev, den 25. VIII. 09.

På foranledning af et forhør i sagen vedrørende Deres skrivelse fra 21. August, fastsætter jeg en ny termin den 26. August (torsdag), kl. 12.30.

De bedes medbringe min ORIGINALE skrivelse fra den 17. VII.

Kredsskoleinspektøren Dr. Schwabe

Til Herr lærer Wilsen i Gammel-Haderslev.
Kredsskoleinspektøren
af kredsens Haderslev I.

Nr. 1286

Haderslev, 25/8 09.

Til Herr lærer Wilsen!

Hvis De nærer nogen betænkeligheder med hensyn til at indbringe min original skrivelse fra 17/7 til mig og den kongelige regering, vil jeg også stille mig tilfreds med en kopi. Men kun en kopi som jeg får udfærdiget og anerkendt under Deres tilstedeværelse eller Deres kopi, som De i dag har overgivet til mig og som kan anerkendes af mig som original.

For en sikkerheds skyld affotograferede jeg originalen og tilbød under mit besøg hos kredsskoleinspektøren originalskrivelsen. Men han vægrede sig imod modtagelsen. Han havde åbenbart tænkt sig grundigt om.

Efter at have indset rigtigheden i mine påstande og efter at jeg skriftligt havde udtrykt min beklagelse: »Jeg beklager hermed igennem min skrivelse fra 21.8. 1909 at have såret Herr kredsskoleinspektør Dr. Schwabe. Det var ikke min agt at gøre sådan«, udleverede han følgende forklaring:

Haderslev, den 26. August 1909.

Hermed erklæres til Herr lærer Wilsen, at jeg objektivt gjorde uret ved med mit udsagn om at han i elev-sygelisten fra 1. juni 1909 skulle have skrevet »1 dag ved dårligt ben« (1 Tag angeblich am schlimmes Bein). Han havde ikke skrevet »am«, men »ein«. Der skal dog gøres opmærksom på, at der manglede en i-prik som direkte var årsag til min misforståelse.

Kredsskoleinspektør Dr. Schwabe.

Krigen kom. Lærermangelen var stor. Alligevel kunne skoleråd Prall ved en revision ikke undlade at spørge mig, hvornår jeg havde påtænkt mig at gå på pension. Jeg svarede ham: »Måske efter krigens slutning«.

Nu hændte det dog at jeg ind imellem blev syg og var tvunget til at være fraværende. Da vores søn Karl var indkaldt til krigen, var jeg desuden nødsaget til at tage mig af vores ejendom i Hamborg. Derfor besluttede jeg mig for at søge pension og denne blev, som forventet, bevilliget uden problemer. Den 26. August 1916 flyttede jeg permanent til Hamborg.

Min politiske gerning

Denne startede i Sillerup og er til dels nedfældet i hæftet: »Hvordan bliver man tysk«. Jeg tog aktiv del i diskussionerne ved skrivningen af vedtægterne til »Tysk Forening« og ved stiftelsen af Lokalafdelingen Fjelstrup, i hvilken jeg blev sekretær. Denne post blev nedlagt da jeg flyttede til Haderslev.

Her blev jeg medlem af den tyske soldaterforening, hvor jeg en overgang var fanebærer, Pædagogisk Forening, hvor jeg en periode var stedfortrædende formand og af Tysk Forening. Soldaterforeningen var jeg medlem af siden grundlæggelsen. Den 29. Mai 1910 fik jeg tildelt et diplom som påskønnelse for 25-årigt trofast medlemskab.

I den Pædagogiske Forening holdt jeg den 14. Januar 1899 et foredrag over emnet »Er den danske religionsundervisning stadig nødvendig i de tyske skoler?«. Her følger et uddrag efter offentliggørelsen i »Folkebladet«:

Haderslev den 17. Januar.

Lørdag den 14. holdt lærer Wilsen i den Pædagogiske Forening et interessant foredrag over sprogsprogsområdet. I sin fremføring behandlede han indgående spørgsmålet: »Er den danske religionsundervisning stadig nødvendig i de tyske skoler?«. Da foredraget blev bifaldet af samtlige tilstedeværende, blev foredragsholderen ved en enstemmig beslutning bedt om at videregive et udførligt uddrag til både skrifteføreren, til senere gengivelse i »Folkebladet«, og til vores repræsentant i rigsdagen Berlin, amtsretsråd Bachmann. Forsamlingen takkede taleren med stående applaus. (I morgen vil vi gengive en del af uddraget. Red.).

Er den danske religionsundervisning stadig nødvendig i de tyske skoler?

Uddrag fra et foredrag afholdt af lærer Wilsen i den Pædagogiske Forening i Haderslev.

1.

Som det første gav foredragsholderen en oversigt over udviklingen af sprogsprogsområdet, lige fra dets oprindelse og frem til nutiden. Efterfølgende blev målet i religionsundervisningen gjort anskueligt ved hjælp af praktiske erfaringer fra dagligdagen. For til sidst at nærme sig spørgsmålet: »Har undervisningen på det tyske sprog haft negative udvirkninger i det religiøse liv?«.

Referenten, som i sin egen skoletid udelukkende har modtaget dansk i undervisningen og nu som lærer underviser i begge sprog, føler sig kompetent til at kunne bedømme forholdet. Således fastslog taleren den generelle anskuelse, at skolens religionsundervisning til enhver tid - underordnet om denne foregår på dansk eller tysk - giver mening til vækkelse og fremme af det religiøse liv hos de børn der kommer fra et hjem hvor religiøs mening og disciplin hersker. Hos alle andre børn er undervisningen mindre frugtbar.

Herefter gik taleren over til mål fastsætningen af religionsundervisningen til de forskellige undervisningsniveauer. Ud af sin erfaring véd taleren, at de fastlagte mål opnås ved god undervisning på det danske sprog. På samme tid påstår han, at det samme opnås ved undervisning på tysk. Under henvisning til undervisningen i de første klasser med gav han følgende:

Jeg må indrømme, at det tyske sprog er en hæmning for de dansktalende børn, men fordi jeg både afholder den danske som den tyske religionsundervisning, påstår jeg, at denne hæmning er af mindre betydning. De udelukkende tysk underviste børn er efter et halvt år ikke ét skridt bagud. Dette kan jo heller ikke være anderledes, da skolesproget for alle børn er det tyske, og ingen andre lærer så nemt som normal begavede børn. De børn der deltager i den danske religionsundervisning, har store vanskeligheder at overvinde. De medbringer deres dialektiske (sønderjyske) udbrud og disse bliver i undervisningen korrigeret.

Påstanden blev efterfølgende ved hjælp af praktiske eksempler fremført. Her anføres et par af dem: »kal« i stedet for »kalv« »førre dav« i stedet for »fyrretyve dage«, »haen« i stedet for »hånd«, »i æ hinne« i stedet for »i fine hænder«, »smed æ tavl mod æ bjer« i stedet for »kastede tavlen mod bjerget«.

Mindre er de vanskeligheder, som de børn har der deltager i tysk undervisningen. For her må man ikke glemme, at religionsundervisningen i de første klasser tager udgangspunkt i biblens anskuelseseksempler. Og således må man jo nok indrømme, at børn uden problemer lige så godt kan lære at anvende udtrykkene »Kalb, Sæule, Berg, vierzig Tage, Hand, Hænde, warf gegen den Berg«, som de fra det sønderjyske korrigerede rigsdanske udtryk.

Tilegnelsen af små bøn, sangstrofer og mundtlig udtale på tysk tager mindre tid end på dansk - og dette giver referenten anledning til at konkludere, *at der ud fra et pædagogisk og moralsk synspunkt ikke er forbundet nogen risici ved tysk religionsundervisning for sjælelivet hos nordlesvigske børn i de mindre klasser; og dermed heller ikke i mellem- og realklasserne.*

Min påstand om, at børn i de første klasser har en del sprogproblemer at håndtere, indeholder på sin vis en tilståelse om at børnene, for nemmere at kunne overvinde disse problemer, får tildelt danske sprogtimer. Derfor vil jeg gerne underkaste dette punkt en nøjere granskning. Lige fra den første uge bliver der givet religionsundervisning, og de små bliver ført ind i bibelsproget. Udgangspunkt er et anskuelsesbillede og udtrykkene bliver givet på tysk eller børnenes danske udbrud korrigeret på tysk.

Sådan håndteres en dansk bibelsk historieundervisning. Børnene siger deres sønderjyske udbrud og læreren fejlretter disse med det samme på rigsdansk. Lige så lidt som tyske

elever i starten modtager tysk sprogundervisning, som ville være et godt udgangspunkt, lige så lidt behov for speciel sprogundervisning er der for dansktalende børn i de første klasser.

Ved en korrekt sproglig dansk religionsundervisning er børnene efter 2 år så langt fremme, at de selv kan læse i en dansk historiebog, forudsat, at børnene i samme periode har modtaget en god tysk undervisning. Disse erfaringer er, hvad taleren i årenes løb har samlet. Derfor står han en uforstående overfor den fælles forfattede udtalelse i denne forbindelse fra de 77 præster. Disse, ja selv de synoder i opposition, såfremt de sidder i synodeudvalget, kommer til at modsige sig selv. *Beviser dispensationerne ikke ligefrem det modsatte! Langt flere børn end tidligere bliver dispenseret fra den retslige konfirmationsalder og hovedbetingelsen herved er jo, at børnene skal være moralsk-religiøs rene.*

Dette beviser, at der ved den nutidige religionsundervisning, også på rent tysk, ikke hersker nogen fare for det religiøse liv. Alene i provsti Haderslev var en sum på 300–400 Mark nødvendig til dækning af stempeludgifterne i forbindelse med tildeling af dispensationer. Ifølge en statistisk opgørelse havde i året 1897 57 % af eleverne fået dispensation. Efter en længere velbegrunderet opgørelse kommer referenten frem til følgende resultat:

Kun de personer, som er fortrolige med både de lokale omstændigheder og skrift- og omgangssproget, og som samtidig i det daglige har med børnene at gøre, er i stand til at give en gyldig bedømmelse af sprogsprogsområdet. Til denne personkreds hører pastor Wurmb ikke, og dette forklarer hvorfor han med sine udgydelser i pressen er kommet på afveje.

2.

I relation til holdningen fra de verdslig opponerende synoder, påviste referenten, hvordan deres leder handler anderledes end han taler. Han henviste til, at lederens børn ikke blev sendt i skole hvor de er skole pligtige og hvor de kan nyde en god dansk religionsundervisning, men i stedet for modtager en ren tysk sproget religionsundervisning. Ydermere deltager børnene næsten aldrig i den danske børnegudstjeneste, og således kommer taleren frem til det resultat, at det efter hans mening er ligegyldig for de opponerende synoder hvilket sprog deres børn bliver undervist i. Samtidig relateres folkets holdning til spørgsmålet med følgende:

I det store og hele er det ligegyldig for befolkningen i hvilket sprog religionsundervisningen bliver afholdt. Man må bare ikke afvige dem et svar omkring problemstillingen. For så ville man tvinge dem til at vælge den dansksprogede religionsundervisning; de mere selvstændige for ikke at mist anseelse hos deres ligesindede, og de afhængige for at undgå ubehageligheder.

Som bevisførelse for at ovenstående ikke er en overdrevet udtalelse, anførte han følgende eksempel:

I Gammel-Haderslev blev der siden pinseferien 1894 indført undervisningskompetent tysk religionsundervisning i de lokale skoler bestående af 3 klasser med i alt 192 elever. 71 elever deltog i den ren tysksprogede undervisning. Den 1. November 1898 var det samlede elevtal op på $52 + 59 + 65 = 176$, men nu med i alt 154 elever deltagende i den ren tysksprogede undervisning. Brøkdelen som stadigvæk holdt fast i den dansksprogede undervisning fordeles på 10 i første klasse, hvoraf 5 konfirmeres til påske, 2 i anden klasse og 2 i tredje klasse. Hertil skal lægges børnene fra udlændinge med 5 fra første og 1 fra anden klasse.

For dette lille elevtal skal i det tyske land 4+4 evt. 6 danske religionstimer gives.

Hertil skal man også lige huske på, at lærerne, ifølge en regeringsforordning, ikke må gøre deres indflydelse gældende, hverken overfor børnene eller forældrene, med hensyn til en forøgelse af elevantallet til den tysksprogede undervisning. Den danske presse har yderligere gjort sit til at bevare antallet, idet man opfordrede forældrene til ikke, af hensyn til et par lærere, at lade børnene deltage i den tysksprogede undervisning.

Referenten gjorde herefter opmærksom på behandlingen af spørgsmålet i den sidste provsti-synode. Her havde de danske synoder afvist et kompromisforslag gående på modtagelsen af mindst 1 sprogtime med følgende hovmodige begrundelse: »Vi behøver ikke at gå nogen tiggergang; det er vores moralske, kristelige ret«. Hermed opnåede man kun en godkendelse af det stillede forslag, *dog uden udsigt til praktisk succes*. Men dette var heller i danskernes agt - kun fastholdelsen af *agitationsmidlet*, således at sagen ikke gik i glemsel. Referenten anførte herefter eksempler på kendsgerninger til belysning af påstanden. Blandt disse nævnte referenten eksemplet fra 70'erne, da de store danskere var trådt sammen for at starte en privatskole med udelukkende tysksproget religionsundervisning ved Emmerske, Tønder. Her fik man en lærer som kun forstod og talte tysk. Men

angst var man dengang ikke for børnenes sjæleliv. Og det var just fordi religionssagen ikke var et agitationsmiddel.

Overalt hvor den undervisningskompetente tyske religionsundervisning er tilladt, formindskes samtidig deltagerantallet til den danske, for helt at opholde efter et par år, som f.eks. Søder-Wistrup Seminar.

Ud fra præsternes meningstilkendegivelser til dette spørgsmål, skal her fremhæves følgende:

Således hørte referenten, hvordan den brave pastor Matzen ved Fjelstrup fra kancelliet alvorlig opfordrede forældrene til at få deres børn til at gå mere i kirke og til at følge børnegudstjenesterne. Her havde de dog dansk - og henvendt til referenten sagde han: »Det er dog besynderligt, at hvis folket kan have dansk religion, kommer de ikke, og hvis de ikke kan få det, skriger de«.

En ældre præst i de danske enklaver erklærede et resolut »Nej« på referentens anmodning om han skønnede det nødvendigt at fastholde den danske religionsundervisning. Han tilføjede: »Bortset fra de manipulerede, ønsker den store ikke manipulerede del en afskaffelse af disse timer«, og videre »Navnlig i forbindelse af barnedåb, når jeg er alene sammen med forældrene, stilles tit spørgsmålet, om disse timer ikke snart afskaffes.« Præstens svar: »Skriv en petition.« Forældrene: »Ja, vil De være venlig at sætte sagen i gang.« Men præsten havde ikke lyst; mest fordi pressen ville forvrænge sagen.

En anden præst, i den vestlige del af kredsen, gav referenten på samme spørgsmål følgende svar: »Det er en infam løgn, at den tyske religionsundervisning i pædagogisk henseende skulle være farlig eller have nogen dårlig indflydelse på det kirkelige liv.«

Herfra kan man aflede, at bibeholdelsen af den danske religionsundervisning i det tyske land, savner såvel saglige og afgørende grunde. Dette faktum gør klart, at hele bevægelsen omkring sprogsørgsmålet skal ses som en politisk bevægelse.

Dette indtryk deles af danskerne selv. Det beviser følgende eksempel:

I Emmerske ved Tønder blev sidste år den tyske religionsundervisning tilladt. Børnene til en rolig, fornuftig godsejer deltog i starten ikke i undervisningen, hvilket resulterede i rosede omtale fra den lokale agitator. Men efter 14 dage tillod faderen på børnenes foranledning deltagelse i den tyske undervisning. Da agitatoren ville bebrejde ham for dette, fik han følgende svar: »Tro du, æ vil pin' min' Børn for æ Folks Tombebeh?« Tror du, at jeg vil pine mine børn for et folks tumpethed?

Hertil bemærker referenten: Med dette udbrud har manden ramt sømmet på hovedet.

3.

Herefter besvarede referenten spørgsmålet: Hvem lider under denne bevægelse? Og kom til det resultat, at alle mennesker lider så længe de politiske modsætninger skærpes. Speciel børnene lider, da de udsættes for formålsløs belastning, og yderligere har bevægelsen dårlig indflydelse på børnenes *nationalfølelse*. Prædikanterne, fordi de ved deres meningstilkendegivelser altid fremkalder en misstemning hos den anden part. Og seminarium eleverne, fordi kun en brøkdel af dem, med deres erhvervede danske religionskundskaber, vil kunne finde ansættelse i det nordlige Slesvig.

Herpå gik referenten over til spørgsmålet, om kirken kan være tilfreds med ophøret af den danske religionsundervisning. Han sagde: »Religionsundervisningen er en væsentlig del af folkeundervisningen. Derfor er kirken part i sagen. Ledelsen af religionsundervisningen, som bliver gennemført af de gejstlige, udgår ikke fra en ret som kirken indehaver, men udøves som en statslig opgave. Da kirken ikke har andre relationer til staten, bør kirken og staten række hinanden hånden og udveksle vigtige erfaringer vedrørende f.eks. religionen. Én ting skal her atter en gang slås fast: Hele den her omtalte problemstilling har gjort dyb indtryk på lærerstanden og har medvirket til at forværre de i forvejen ikke alt for gode relationer mellem gejstligheden og lærerstanden. Det forekommer mig, at kirken har glemt, at dens datter er blevet voksen og myndig. Så myndig, at hun allerede den 23. Oktober 1893 fældede en dom som sagde, at sprogforordningen, som blev udstedt af den kongelige regering i oktober 1888, gældende for skolerne i det nordlige Slesvig, under de nuværende forhold ikke var tilfredsstillende, men at man samtidig ytrede *håb om, at de respektive myndigheder i en ikke alt for fjern fremtid, bestemmer det tyske sprog til at være det eneste undervisningsprog i skolerne i det nordlige Slesvig*. Og i dag siger hun: Tiden er kommet til ophævelse af den danske religionsundervisning og kirken vil herigennem ikke tage skade. Selv uden speciel dansk religionsundervisning vil de voksne kunne deltage aktiv i gudstjenesterne; også når *hjemmesproget* er dansk.

Referenten var meget overbevist om sandheden af disse udtalelser og anførte som bevis flere eksempler. Herefter kom taleren ind på pastor Petersen, som havde påstået, at en prædiken afholdt på modersmålet havde gjort større indtryk på ham end en prædiken afholdt på, et for ham fremmed sprog, dansk.

Denne påstand relaterede referenten til sine egne erfaringer og sagde: »Jeg er flere gange blevet rørt til tårer ved at høre en prædiken i et for mig tillært sprog; ja dette er endog sket under en prædiken af føromtalt pastor Petersen«.

Fremkaldelse af sådanne følelser er først og fremmest afhængige af prædikantens dygtighed. Selvfølgelig bliver der her forudsat, at tilhørerne kan forstå og tale sproget. I tilfælde af, at jeg i mine udførelser skulle have fejlbedømt faren for kirken, gør jeg tilhørerne opmærksom på, at kirken skal opbygges nedefra og ikke omvendt og tage udgangspunkt i de elever der forlader folkeskolen.

Det er ikke længere nødvendigt, hverken af religiøse, moralske eller pædagogiske eller kirkelige hensyn, at lære dansk religionsundervisning i de nordslesvigske skoler. Tværtimod synes det, af hensyn til det nationale sindelag, at være påkrævet at ophæve denne så hurtigt som muligt.

I tilfælde af at myndighederne ville beslutte sig for at indføre udelukkende tysk religionsundervisning, ville et ramaskrig kunne høres over det ganske land. Den danske og fædrelands fjendtlige presse ville blive rasende, agitatorerne ville holde brandtaler og folket ville samle underskrifter til en petition. Denne opstand ville vare i et par år, herefter fortage sig og folket, bortset fra agitatorerne, *ville blive tilfredsstillet med sådan en ordning.*

Referenten sluttede med ønske om, at myndighederne snarest ville træffe denne beslutning – til gavn for både eleverne i Nordslesvig samt til en forbedring af skolesystemet og til fremme af det nationale sindelag.

Den danske presse var derfor ikke ligefrem venlig stemt. Men fordi jeg rent politisk var rimelig tykhudet, prellede »venlighederne« af på mig. Til fremme af tyskheden var der indrettet mange efter-uddannelsessteder i Nordslesvig. Efter min pensionering arbejdede jeg i Hamburg med forberedelsen til folkeafstemningen i Nordslesvig. Som kredsformand i kredsen St. Pauli har jeg gjort, hvad det var muligt at gøre.

For menneskerne i Gammel-Haderslev var jeg i mange år leder. Desværre måtte jeg opleve, at vores bestræbelser på et frit tysk folk i Nordslesvig blev hæmmet fuldstændig med afgivelsen af Nordslesvig til Danmark. Vores håb er nu, at de frø vi såede dengang, fremover alligevel vil komme til at spire.

Min militærtid

Den 1. Oktober 1879 blev jeg som stedfortrædende skoleamtskandidat indkaldt til et seks uger langt kursus hos det 1. kompagni i det Slesvig-Holstenske Fodregiment nr. 86 i Flensborg. Den 12. November 1897 indgik jeg i reserven.

Min kaptajn og kompagnichef var Stellbrinks. Ifølge udstedt forholdsattest, har jeg opført mig »god« under min tjenestetid. Dette skudsmål forundrede mig ikke det mindste, for jeg havde begået en militærisk brøler. Jeg havde fået godkendt orlov for at køre til Tønder, men under den forudsætning, at jeg meddelte dette til min sergent. Desværre var denne ikke tilstede, og da jeg skulle nå et tog og ikke havde tid til at vente, løb jeg til stationen. I det samme som toget begyndte at køre af sted, så jeg to soldater som var sendt efter mig. Jeg vinkede endog til dem. Den tredje dag, efter min tilbagekomst, fik jeg en overhaling i overværelse af kammeraterne. »Man skulle bure Dem inde i 3 dage, o.s.v.« Sagen var dermed overstået.

I tiden fra den 9. Til 20. Juni 1885 var jeg indkaldt til en tolv dage lang øvelse hos den 9. Kompagni i det Slesvig-Holstenske Fodregiment nr. 86 i Sønderborg (føring: god). Min Kaptajn og kompagnichef hed Ackermann.

Den 14. April 1887 meldte jeg mig ind i Landeværnet i Christiansfeld. I tiden fra den 5. til 16. Juni 1888 var jeg indkaldt til en tolv dage lang øvelse hos 2. Kompagni i Landeværnet i Neumünster og blev uddannet med geværet M 71/84 (føring: god). Min kompagnichef var officeren Kosegarten til Woyenshof.

Den 28. April 1917 blev jeg i Hamborg p.g.a. § 7 i hjælpertjenesteloven under bødetrussel på 20 Mark opfordret til inden for to uger at søge beskæftigelse i fædrelandets

hjelpe-tjeneste. Den 1. Mai 1917 blev jeg ansat i en skrivestue (paskontor) hos Rekrut-Kanonier-Batteri II, Erstatnings Afdeling Feltartilleri-Regiment nr. 45, Bahrenfeld.

Her arbejdede jeg med udstedelse af militærpapirer indtil den 28. April 1918. Ifølge skudsmål fra Kaptajn Rehn »gjorde jeg mig umage med at gøre det godt«. Herfra kom jeg som arbejder til Krudtfabrikken Düneberg, hvor jeg var beskæftiget fra den 30. April 1918 og frem til den 16. November 1918. Udbruddet af revolutionen satte slut for vores arbejde.

Mine andre gøremål i Hamborg

Det meste af min tid gik med at få skik på den kedelige økonomiske situation, som vi ikke blev skånet for. For at få et par liter fra »Folkekøkkenet« måtte jeg til tider stå i kø i timevis. Intet var jeg for genert til at prøve, for at lindre den økonomiske nød. Som havnearbejder, fortrinsvis som kajarbejder, har jeg arbejdet i længere tid. Den uforglemmelige »Kålrobi-tid«, som varede et kvart år. Kålroer om morgenen, til middag og om aftenen var hovednæring i denne tid. Hvor lykkelig og taknemmelig blev man ikke, hvis man fik et tørt stykke brød.

To gange har jeg været af sted helt forbi Lüneburg, i nærheden af Dahlenburg, for at få noget spiseligt. Jeg skammede mig lidt over at modtage ting uden at betale for dem, men tog dem alligevel for at lindre nøden en anelse. Dengang kaldte man denne fremgangsmåde at »hamstre«. Nøden blev i vores tilfælde forværret p.g.a. pengevanskelighederne.

Vores ejendom røg på tvangsaktion. Takket være mine juridiske kundskaber og forstående dommere, lykkedes det mig at holde ud. Desværre var jeg ikke i stand til forhindre tvangsauktionen og de dermed astronomiske omkostninger til tvangsforvalteren. Alt for sent, dog tidligere end mange andre grundejere, indløste jeg i den store inflationstid flere af hypotekerne. De samme hypoteker som i dag igen bliver skrevet op. På trods af genvordighederne må jeg sige, at jeg holdt ud, og at jeg klarede mig bedre end mange andre.

En af drivkræfterne, som var med til at føre mange grundejere til afgrundens rand, var »lejligheds-tvangs-udlejningen«. Bortset fra embedsstanden, var der ingen mennesker der fik nytte af denne ordning. Mange har på grund af ordningen måtte vente i årevis på at få en lejlighed. Aldrig ville boligmangelen have været så stor hvis de »frie markeds kræfter« havde hersket. En af de mest indsigtfulde personer i Haderslev, en snedkerfabrikant, spurgte mig, om jeg kunne forstå følgende: Før krigen var indbyggertallet meget højere samtidig med at mange lejligheder stod tomme. Nu, i dag, er boligmangelen større på trods af et faldende indbyggertal. Jeg svarede, at det nok hang sammen med, at mange yngre mennesker giftede sig under krigen. Nej, mente han, årsagen er ene og alene at finde i den omstændighed, at de frie markeds kræfter ikke har frit spil, som før krigen. Det var godt nok en dansker som sagde det, men ret havde han alligevel.

Lige efter at revolutionen brød ud, var usikkerheden i Hamborg, lige som alle andre steder, meget stor. Jeg blev derfor fra begyndelsen medlem af foreningen »Fredning og Røgt af Hjemstavnskulturværdier« i Stor-Hamborg«. Jeg er stadig medlem og under tjenesten agerer jeg som hjælpepolitibetjent med ret til at bære våben.

Afslutningsvis vil jeg gerne nævne en hændelse: Ved den store lærerforsamling her i Hamborg, havde min kone det store held at vinde en flyvetur over Hamborg. Således kom oldemor ud at flyve, med drillende bemærkninger til os andre, fordi hun som den eneste i familien havde prøvet sådan en tur.

